

tot hun verontschuldiging, dat zij bijna geheel Frankrijk aan hun zijde hadden, het land van de groote Revolutie; dat de pers hen steunde en dat, o onbegrijpelijke zinsverbijstering, tot zelfs de orde der advocaten toe neerknielde om, in het Paleis van justitie, het gevest van den sabel te kussen.

De verdediging heeft generaal de Pellieux ten slotte tot een nadere verklaring gedreven, die een enorme opschudding verwekt heeft. In 1896, twee jaar na de veroordeeling, heeft men, zoo heette het, het absolute bewijs van Dreyfus' schuld verkregen. Er is toen een briefje buitgemaakt, door een vreemden (Duitschen) diplomaat aan een ander gericht, waarin Dreyfus en de betrekkingen, die hij (met Duitschland) zou gehad hebben, genoemd werden. Deze onthulling, gaf de generaal ongeveer te kennen, brengt ons op den rand van den oorlog en hiermee was blijkbaar bedoeld, dat door dit getuigenis ongeveer een beschuldiging van leugens werd uitgebracht tegen den Duitschen staatssecretaris en den ambassadeur te Parijs, die beiden officieel en zoo stellig mogelijk hebben verzekerd, reeds van 1894 af, dat er nooit eenige betrekkingen, van welken aard ook, tusschen den veroordeelde en eenigen Duitschen agent hadden bestaan. Door den nadruk op het gevaarlijke van zijn verklaring te leggen, waartoe hij naar hij zeide, gedwongen was, legde de Pellieux al het *odium* ervan op de verdediging en verschoonde zichzelf tevens van nader bewijs. Het was de handigste *coup de théâtre* in het geheele proces.

Overste Picquart meent dat het stuk wel valsch kan zijn, maar ook hij mag of kan dit niet bewijzen. Zijn positie is zoo moeielijk mogelijk geweest. Hij stond alleen tegenover zijn geheele kaste. Hem wacht beschimping, weggaging uit het leger, een reeks van tweegevechten, algemeene minachting. Toch heeft hij volgehouden, ook hij een voorbeeld van zedelijken moed. Er zijn vreeselijke woorden gevallen tusschen hem en zijn kameraden, woorden die nooit vergeten of vergeven kunnen worden.

Wij hebben voorts de handschriftkundigen gezien, een verwarde massa van weinig en hoog beschaafde personen, wier verklaringen met elkaar in lijnrechte tegenspraak waren. Zeker zijn de meest ontwikkelden van hen aan den kant van Zola geweest en de meest beteekenende getuigenissen zijn tegen Esterhazy en ten gunste van Dreyfus geleverd. Maar met dat al is geen bewijs verkregen, om de eenvoudige reden dat, naar thans wel mag worden aangenomen, uit handschrift-expertise geen bewijs te krijgen is. De geleerde Bertillon heeft in het proces zijn reputatie gelaten; het is gebleken, dat hij om Dreyfus' schuld aan te toonen, een kunstig stelsel heeft opgebouwd op de basis... dat Dreyfus schuldig was!

Voorts kwamen de getuigen voor Zola's „goede trouw,” medewerkers als de senatoren Thévenet en Trarieux, vrienden en bewonderaars als Grimaux, de Séailles en Anatole France. De „goede trouw” heeft in processen als dit een zeer groote beteekenis. Zij maakt de zaak, die tot enkele punten ineen-geschrompeld scheen, weer algemeen. Ik bedoel dit zoo: zij stelt Zola buiten de noodzakelijkheid om den inhoud van zijn geheelen brief, of ook de waarheid van elk der zinnen uit de dagvaarding, te *bewijzen*. Natuurlijk

kan hij dit niet, natuurlijk is zijn brief een alarmkreet, waarvan hij niet elke intonatie verantwoord kan. Werd nu zijn goede trouw aan de gezworenen glashelder gemaakt, dan konden zij het niet-schuldig uitspreken, zonder den generalen staf den smaad aan te doen van door die uitspraak te constateeren, dat Zola al zijn heftige woorden waar gemaakt had. En aldus hadden zij misschien aan het door de Boisdeffre gestelde alternatief kunnen ontkomen.

Het proces, dat na de verklaring van de Pellieux was gaan zakken, heeft weer een opflikking gehad in de drie laatste der vijftien zittingen. De advocaat-generaal hield een zonderling-mat, bijna onverschillig requisitoir en onmiddellijk daarop volgden Zola's prachtige bladzijden aan de gezworenen. Er is ongetwijfeld rhetoriek in dit stuk en het bracht geen bewijzen. Maar de bewijsvoering diende overgelaten te worden aan de advocaten en in verband met de pleidooien van dezen, schijnt Zola den juisten toon te hebben getroffen. Het is waar — van hen, niet minder dan van de generaals, slechts verzekeringen: „ik zweer dat Dreyfus onschuldig is.” Maar vooreerst heeft men hem telkens belet den draad te volgen, als hij dien vast had; en men heeft van de voornaamste punten het bewijs eenvoudig niet toegelaten. En dan: was niet juist deze trillende taal de ware om gezworenen en publiek te laten gevoelen, dat hier de dichter, de man van hart aan het woord was, die onrecht had gezien en het niet kon dulden; die nooit meer rust zou kennen, als hij dat onrecht liet bestaan, waarvoor hij, uit millioenen, voor zichzelf zoo sterk de medeverantwoordelijkheid gevoelde?

Labori heeft, zoo niet het bewijs geleverd, de hooge waarschijnlijkheid van Dreyfus' onschuld aangetoond. Uit deze rangschikking van feiten en gegevens ontspringt de twijfel vanzelf, spruit de noodzakelijkheid voort van een revisie van het proces of van een vernietiging van het in strijd met de wet gewezen vonnis.

Voor wie hooren en zien wil althans. Maar het Fransche volk in zijn meerderheid, het Parijsche publiek en de gezworenen, die er de trouwe afspiegeling van zijn, hebben zich oogen en ooren met de handen dichtgestopt. *On ne parlera pas de Dreyfus.* Het is alles best mogelijk wat ge zegt, maar het hindert ons in onze zaken, het kan gevaarlijk worden voor ons land, het is grievend voor onzen generalen staf, en wij zijn bovendien tegen de joden. *On ne parlera pas de Dreyfus!*

Zola heeft ervan gesproken. En hij is veroordeeld tot het *maximum der straf*, na bevestigende beantwoording van alle aan de jury gestelde vragen: een jaar gevangenis en 3000 franken boete.

Ik moet hier afbreken, omdat mijn ruimte volgeschreven is. Als ik dit alles in den koelen toon van den kroniekschrijver heb gesteld, dan is het waarlijk niet, omdat het mij niet tot in het diepst van mijn ziel beweegt. Maar dan is het veeleer, omdat er iets in mij aan het verstijven is: de liefde die ik gevoel voor *ce beau pays de France*, het land van de Revolutie en van Napoleon, het land van kunst en letteren, het land van Hugo, Pasteur en Zola,